

УДК 34:37:811.161.2

**ПРОБЛЕМИ ВИКОРИСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В ОСВІТІ:
ЗМІНИ 2017 РОКУ**

**THE PROBLEM OF USING THE UKRAINIAN LANGUAGE
IN EDUCATION: CHANGES OF 2017**

Булик-Верхола С.З.,

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри української мови

Національного університету «Львівська політехніка»

Верхола А.О.,

студентка юридичного факультету

Львівського національного університету імені Івана Франка

У статті проаналізовано суспільно-правові аспекти функціонування української мови в освіті, визначено відповідність статті 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» статті 10 і частині 5 статті 53 Конституції України, а також Гаазьким рекомендаціям щодо прав національних меншин на освіту. Узято до уваги суспільно-політичну ситуацію й соціально-культурні аспекти функціонування української мови як державної.

Ключові слова: закон про освіту, українська мова, мови національних меншин, державна мовна політика України.

Проблема використання української мови в освіті є дуже актуальною, адже протягом тривалого часу це питання було предметом політичних спекуляцій через правову невпорядкованість. В історії України є низка прикладів, коли легковажне ставлення до рідної мови й маніпулятивні стратегії колонізаторів укорінювали комплекс меншовартості, спричиняли занепад національної культури або й державності [1]. Нерішуча мовна політика України сприяла активізації антиукраїнських сил, які цілеспрямовано йшли в наступ проти української мови, культури, освіти, державності. Українську мову витіснено з багатьох сфер життя антидемократичними заходами. Парадоксальність мовної ситуації в Україні полягає в тому, що чи не в найгіршому

стані перебуває мова титульної нації, українська, а це негативно позначається на розвитку держави загалом, бо процвітання держави неможливе в державі, основний народ якої принижено й занедбано. А тому поряд із проблемою військової, економічної, екологічної безпеки в Україні не менш гостро стоїть питання мовно-національної безпеки.

На стан української мови в Україні впливає додатковий чинник – постколоніальний. Оскільки українську мову свідомо й зумисне нищили протягом століть на державному рівні, то й про її відродження має подбати насамперед держава. Права народів, які проживають в Україні, також не можна занедбати. Закони в Україні мають забезпечити національним меншинам збереження самобутності, можливість використову-

Конституційно-правові засади організації та діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування

вати свою мову в межах громад, шкіл, родин, а в державній сфері всі громадяни України зобов'язані виявляти законослухняність, шанувати загальнодержавну українську мову, яка об'єднує всіх громадян України, є зрозумілою для всіх і є офіційною мовою всіх державних установ.

Українська мова була предметом правових і соціолінгвістичних студій. Питання, висвітлені в публікації, плідно вивчали В. Колісник, І. Лопушинський, В. Марковський, В. Шевченко, В. Мицик, І. Усенко, Л. Неvara, Є. Ткаченко, В. Малярєнко, Я. Радевич-Винницький, Л. Масенко, І. Фаріон, Г. Півторак, Ю. Шевельов, В. Німчук, О. Руда та інші.

Метою статті є дослідження проблеми й перспективи реалізації статті 7 Закону України «Про освіту», з'ясування необґрунтованості критики цього Закону щодо порушення прав національних меншин на освіту рідною мовою, визначення відповідності Закону України «Про освіту» Гаазьким рекомендаціям щодо прав національних меншин на освіту.

З набранням чинності Законом України «Про освіту» від 05.09.2017, зокрема статті 7 «Мова освіти» [2], в Україні створено належні правові можливості для реалізації статті 10 Конституції України про статус української мови як державної. Також у статті 7 указанного Закону містяться правові приписи, покликані забезпечити реалізацію частини 5 статті 53 Конституції України щодо права національних меншин на освіту рідною мовою в навчальних закладах України [3].

Незважаючи на критику статті 7 Закону України «Про освіту» з боку таких держав, як Росія, Угорщина, Румунія, Болгарія, Польща, Греція, а також внутрішніх опонентів (6 жовтня 2017 року до Конституційного Суду України надійшло конституційне подання 48 народних депутатів України

щодо відповідності Конституції України Закону України «Про освіту» [4], у якому зазначено, що Закон України «Про освіту» не відповідає статтям 8, 10, 11, 22, 24, 53 Конституції України, зокрема порушує права національних меншин на навчання рідною мовою), у текст Закону не потрапили формулювання, які б суперечили Конституції чи міжнародним договорам, і саме завдяки цьому Венеційська комісія визнала новий Закон про освіту правомірним [5].

Сутність критики статті 7 Закону України «Про освіту» полягає в тому, що її правові приписи нібито звужують права національних меншин, гарантовані статтею 53 Конституції України та міжнародними договорами: витіснення мов національних меншин із освітнього процесу на другому і третьому рівнях повної загальної середньої освіти відбудеться через запровадження викладання навчальних дисциплін українською. Ідеться про заклади освіти, у яких освітній процес до набрання чинності статтею 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» відбувався виключно мовою національних меншин. Українську мову та літературу в таких школах вивчали лише як навчальні дисципліни.

Згідно з положенням частини 5 статті 53 Конституції України, громадянам, які належать до національних меншин, відповідно до закону гарантується право на навчання рідною мовою чи на вивчення рідної мови в державних і комунальних навчальних закладах або через національні культурні товариства [3].

«Мовою освітнього процесу в закладах освіти є державна мова», – зазначено в частині 1 статті 7 Закону України «Про освіту». Таке формулювання підтверджено тлумаченням статті 10 Конституції України в Рішенні Конституційного Суду України від 14.12.1999, де в пункті 2 резолютивної частини вказано: «Виходячи з положень статті 10

Конституції України та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, в тому числі у навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова» [6].

Далі в абзаці 2 пункту 2 Рішення Конституційного Суду України від 14.12.1999 написано: «У державних і комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою відповідно до положень Конституції України, зокрема частини п'ятої статті 53, та законів України, в навчальному процесі можуть застосовуватися та вивчатися мови національних меншин» [6].

Формулювання в Законі України «Про освіту» узгоджується з пунктом 12 Гаазьких рекомендацій, у яких зазначено, що «в ідеалі предмети у початковій школі мають викладатися мовою меншини. Викладання мови меншини як предмета має здійснюватися на постійній основі. Офіційна мова держави також повинна бути предметом постійного викладання... Наприкінці цього періоду кілька предметів практичного або нетеоретичного характеру мають викладатися державною мовою» [7]. Про другий рівень базової середньої освіти задекларовано в пункті 13 Гаазьких рекомендацій таке: «У середній школі значна частина навчального матеріалу має викладатися мовою меншини. Викладання мови меншини як предмета має здійснюватися на постійній основі. Державна мова також повинна бути предметом постійного викладання, бажано вчителями, які володіють двома мовами і добре знають рівень культурної та мовної підготовки дитини. Протягом цього періоду необхідно поступово збільшувати кількість предметів, які викладаються державною мовою» [7].

Це узгоджується зі статті 7 Закону України «Про освіту» в Україні, правові

приписи якої передбачають можливість використання мов нацменшин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти, хоча й із перевагою державної мови. Підтвердженням цього є положення частини 4 статті 7 Закону України «Про освіту»: «У закладах освіти відповідно до освітньої програми можуть викладатися одна або декілька дисциплін двома чи більше мовами – державною мовою, англійською мовою, іншими офіційними мовами Європейського Союзу» [2]. Отже, ця норма Закону України «Про освіту» нівелює закиди Угорщини, Румунії, Болгарії, Греції, які є членами ЄС, у намаганні України звузити обсяг мовних прав їхніх національних меншин у сфері освіти.

Окрім цього, абзац 5 частини 1 статті 7 Закону України «Про освіту» засвідчує таку правову норму: «За бажанням здобувачів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти заклади освіти створюють можливості для вивчення ними мови корінного народу, національної меншини України як окремої дисципліни» [2]. Реалізація цієї норми призведе до певного зменшення обсягу викладання навчальних дисциплін мовами національних меншин на другому і третьому рівнях середньої освіти й на рівні вищої освіти. Але такий баланс застосування державної та мов меншин у сфері освіти відповідає Гаазьким рекомендаціям щодо прав національних меншин на освіту.

Можливість навчатися рідною мовою представникам нацменшин у дошкільних закладах та у школі з 1 до 5 класу забезпечує можливість меншинам оволодіти рідною мовою в процесі навчання. Запровадження української мови в освітній процес на другому і третьому рівнях середньої освіти (з 6 до 12 класу) й у вищій освіті стане підставою для повноцінної інтеграції представників національних меншин в українське суспільство. На цьому

наголошено й у Висновку Венеціанської комісії щодо освітнього закону: «Сприяння посиленню державної мови та її обов'язковість для всіх громадян є законною і навіть похвальною метою держави. Те саме стосується державних заходів для вивчення всіма громадянами, які є шляхом до подолання існуючих нерівностей та сприяють ефективнішій інтеграції в суспільстві осіб, що належать до національних меншин» [5].

Для інтеграції в українське суспільство недостатньо вивчати українську мову тільки як навчальну дисципліну, а необхідно навчатися українською. Отже, державна мова має бути мовою освітнього процесу. Знати державну мову та послуговуватися нею необхідно для того, щоб могли здійснювати професійну діяльність в Україні, бути конкурентоспроможним у будь-якій сфері, стати повноцінним громадянином України.

У нинішніх умовах піднесення національної свідомості українців визріли політико-правові передумови для реалізації природного права титульної нації на утвердження статусу державної мови в усіх сферах суспільної комунікації: в державних установах та організаціях, у засобах масової інформації, в освіті й науці. Визначено головне завдання мовної політики України, а саме: утвердження української мови – головної ознаки ідентичності української нації.

Отже, стаття 7 «Мова освіти» Закону України «Про освіту» має на меті збільшення обсягу застосування державної мови в навчальному процесі на другому і третьому рівнях повної загальної середньої освіти. Положення цієї статті відповідають статті 10 Конституції України, де вказано, що державною мовою в Україні є українська. Розробляючи правові приписи Закону України «Про освіту», враховали правову позицію, сформульовану в Рішенні Конституційного Суду України від 14.12.1999. Вимоги Закону України «Про освіту» не можна трактувати як обмеження прав національних меншин на використання рідної мови, оскільки в Законі про освіту немає жодного правового припису, що забороняє вивчати мови національних меншин і вживати мови відповідних меншин в освітньому процесі на всіх рівнях освіти в Україні. Ці приписи узгоджено з частиною 5 статті 53 Конституції України та з Гаазькими рекомендаціями щодо прав національних меншин на освіту.

Запорукою зміцнення статусу української мови має стати Законопроект «Про забезпечення функціонування української мови як державної» № 5670-д [14], який очікує на розгляд парламенту в другому читанні. З метою врегулювання порядку застосування та захисту державної мови в публічних сферах суспільних відносин прийнятий у першому читання Законопроект необхідно суттєво доопрацювати.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Булик-Верхола С.З., Верхола А.О. Історико-правові аспекти функціонування української мови. Держава та регіони: науково-виробничий журнал. Серія «Право». Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. № 1 (59). 176 с. С. 5–10.
2. Про освіту: Закон України від 05.09.2017. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 05.09.2018).
3. Конституція України: Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 05.09.2018).
4. Конституційне подання 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII.

Голос України. 2017. № 178–179. URL: http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/3_4072.pdf (дата звернення: 05.09.2018).

5. Висновок Венеціанської комісії щодо освітнього закону. Європейська правда. 2017. URL: <http://www.eurointegration.com.ua/articles/2017/12/8/7074838/> (дата звернення: 05.09.2018).

6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови) від 14.12.1999. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v010p710-99/para54#n54> (дата звернення: 05.09.2018).

7. Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка. Фундація міжнаціональних відносин. URL: <http://www.osce.org/uk/hcnm/32194?download=true> (дата звернення: 05.09.2018).

В статье проанализированы общественно-правовые аспекты функционирования украинского языка в образовании, определено соответствие статьи 7 «Язык образования» Закона Украины «Об образовании» статье 10 и части 5 статьи 53 Конституции Украины, а также Гаагским рекомендациям о правах национальных меньшинств на образование. Приняты во внимание общественно-политическая ситуация и социально-культурные аспекты функционирования украинского языка как государственного.

Ключевые слова: закон об образовании, украинский язык, языки национальных меньшинств, государственная языковая политика Украины.

The article analyzes the socio-legal aspects of the functioning of the Ukrainian language in education, and the conformity of Article 7 “Language of Education” of the Law of Ukraine “On Education” with Article 53 (5) of the Constitution of Ukraine and the Hague Recommendations on the Rights of National Minorities to Education. The socio-political situation and socio-cultural aspects of functioning of the Ukrainian language as a state are taken into account.

Key words: law on education, Ukrainian language, languages of national minorities, state language policy of Ukraine.
